

<https://doi.org/10.59849/2410-5600.2025.1.10>

UOT: 09

**Jalə Şükürova**

*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru*

*AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu*

*Bakı ş., İstiqlaliyyət küç. 26*

*e-mail: [shukurova.jalya@mail.ru](mailto:shukurova.jalya@mail.ru)*

## NİZAMİ GƏNCƏVİ İRSİNİN TƏDQIQINDƏ ƏLYAZMALARIN ROLU

### Xülasə

Məqalədə əlyazmaların ədəbi irsin qorunub saxlanılmasında rolu, mətn kanonlarının formalaşmasına təsiri, müasir tədqiqatlar üçün əhəmiyyəti araşdırılır. Nizami əlyazmalarına, onların tipologiyasına və cəmiyyətin mənəvi dəyərləri ilə əlaqəsinə xüsusi diqqət yetirilir. Nizaminin yaradıcılığının tədqiqində əlyazmaların rolu məqalədə əksini tapmaqla bərabər həm də onların yayılma arealı haqqında məlumat verilir.

Məqalədə mətnşünaslıq elminin rüşeymlərini Nizami Gəncəvi əsərlərinin əlyazma nüsxələri üzərində katiblər tərəfindən aparılan qeydlər ilə başlanılması və aparılan qeydlərin təsnifatlandırılması məsələsinə də diqqət ayrılıb.

*Açar sözlər: əlyazma, mənbəşünaslıq, mədəni irs, Xəmsə, nüsxə*

### Giriş

Əlyazmalar bir xalqa mənsub olan mədəniyyətin və tarixin yazılı sübutudur. Məhz onlar sayəsində qaranlıq qalan tarixi və mədəni-ədəbi səhnələr tamamlanır, açıq qalan suallar öz cavabını tapır. Əlyazmalar əsrlər boyu insanlar arasında yeganə ünsiyyət vasitəsi olmuşdur. Onların sayəsində insanlar öz tarixi keçmişini öyrənmiş, müxtəlif mədəniyyətlər bir-biri ilə tanış olmuşlar. Əlyazmalar təkcə maddi məlumat daşıyıcısı deyil, həm də ədəbi ənənələrin, elmi fikrin və tarixi yaddaşın təkamülünü əks etdirən mədəni irs, dövrün sosial kontekstini, oxucu dairəsini ortaya qoyan yazılı mənbədir. Əlyazmalar keçmişlə müasir dövrümüzü birləşdirən ədəbi prosesin əsas elementi kimi dəyərləndirilir. Onların öyrənilməsi təkcə tarixi hadisələrin portretini yenidən canlandırmağa deyil, həm də mədəni kodların formalaşma mexanizmlərini anlamağa imkan verir.

Əlyazmalar keçmişə vasitəçi olmadan öyrənməyə imkan verən yeganə mənbələrdir. Onlar yazıldığı dövrün düşüncələrini, hadisələrini, mədəniyyətini əks etdirir, insanların müxtəlif dövrlərdə necə yaşadığını, düşündüyünü və yaratdığını anlamağa kömək edir. Əlyazmalar adət-ənənələri, mədəniyyəti, dini və fəlsəfi fikirləri qoruyub saxlayan yeganə vasitədir.

Əlyazmalar rəqəmsal dövrdə də öz aktuallığını qoruyan bir çox müsbət cəhətlərə malikdir. Əlyazmalar rəqəmsallaşdırılsa da onların fiziki orijinallığı tədqiqat obyekti olaraq qalır. Bundan əlavə əlyazmalar rəqəmsal təhrif riski olmadan fikrin dövrün kontekstində təhlil etməyə imkan verir. Kiberhücuma və köhnəlməyə məruz qalan rəqəmsal informasiyalardan fərqli olaraq əlyazmalar düzgün saxlandığı halda əsrlər boyu yaşaya bilər.

Orta əsr ədəbiyyatını öyrənmək, dövrün real portretini canlandırmaq üçün əlyazma nüsxələri əvəzsiz qaynaqdır. Məhz əlyazmaların sayəsində mətnşünaslıq elmi inkişaf etmişdir. Hələ o dövrdə bizim müasir dövrümüzdə mətnşünaslıq kimi qəbul etdiyimiz elmin rüşeymlərini əsrlər öncə yazılmış əlyazma nüsxələrində aydın görmək olar. Demək olar ki, hər əlyazma nüsxəsi katiblər, nüsxə sahibləri tərəfindən müqayisələrə cəlb edilib. Belə ki, hələ orta əsrlərdən katiblər nüsxə fərqlərinə diqqət ayırmış, əllərində olan nüsxələri bir-birlərilə tutuşdurmuşlar. Əlyazma mətnlərinin kənarlarında verilən qeydlərə diqqət etsək burada katiblər tərəfindən mətdə edilmiş düzəlişləri görmək olar. Bu da onu göstərir ki, əldə olan nüsxələr tutuşdurulmuş, fərqlər qeyd olunmuşdur. Əlyazmaların tədqiqi zamanı bir çox incəliklər ortaya çıxır. Üzərində xüsusi işarələrlə aparılan müqayisələr ya rəqəmlər ya da ki, hərflərlə işarələnib. Çox zaman bu [ن] və [ص] hərfləri ilə işarələnir. [ن] hərfi nüsxə deməkdir. Katibin əlində bir neçə nüsxənin olmasını göstərir. [ص] hərfi isə səhih deməkdir. Yəni katib və ya müqayisə aparən şəxs bu variantın daha etibarlı olduğu qənaətinə gəlir. Mətdən kənarda bəzən rəqəmlər ilə işarələnmiş söz və ifadələr də görmək olar.

Əsrlər öncə şam işığında yazılan əlyazma nüsxələri ilə tanış olduqca burada neçə elmin sintezini görmək təəccüb doğurmaya bilmir. Müasir araşdırmaçılar mütləq şəkildə müəyyən mövzunu tədqiq etmək üçün müəyyən informasiya və elmi biliklərə yiyələnməlidir. Yəni araşdırmaçı müəyyən baza biliklərinə sahib olmalıdır ki, qarşısında duran problemi həll edə bilsin. Yüksək texnologiyalar və süni intellekt əsri hər bir problemin öhdəsindən gəlməklə yanaşı hər hansı bir mövzu barəsində geniş məlumat əldə etməyə də yardımçı olur. Təsəvvür etmək çətin olsa da texnologiyaların hökmranlıq etmədiyi bir dövrdə yazılan əsərlərin müasir dövrümüzdə də öz aktuallığını itirməməsi bir möcüzədir. Möcüzə isə həmin əsərlərin bir neçə elmlərin (hikmət, nücum, hədis, islam fəlsəfəsi, ürfan) cüzvi birləşmələrindən əmələ gələn bir hikmət xəzinəsi olmasıdır. Bir əlyazma nüsxəsinin ərsəyə gəlməsi həm də bir kollektiv əməyin nəticəsidir. Akademik M. Nağısoylu xəttatlığı müsəlman Şərqində incəsənətin ayrıca bir növü kimi yüksək qiymətləndirmişdir [1, s.1]. Xəttat ilə yanaşı cildçi, rəssam da bir nüsxənin ərsəyə gəlməsində əmək sərf edir. Lakin əlyazmaların yayılmasında ilk növbədə katiblərin əməyi əvəzsizdir. Çünki məhz onların əməyi ilə bu əsərlərin üzü köçürülərək yayılmış, yazıldığı coğrafi məkanı tərk edərək, bütün dünyaya yol tapmışdır. Əlyazmaların köməyi ilə müxtəlif dövrlərdə yaşamış müdrik şəxsiyyətlərin kəlamları, söz sərraflarının dürrdən qiymətli əsərləri günümüze gəlib çatmışdır. Bu şəxsiyyətlər arasında Nizami Gəncəvi kimi dahinin də özünəməxsus bir yeri var.

“Müsəlman Şərq İntibah mühitinin yetişdirməsi” [2, s.143] olan Nizami söz sənətinin zirvəsində dayanan, güclü təxəyyülü ilə həmişə ən incə məqamlara toxunan şeir xəzinəmizin nadir simalarındandır. Şairin çoxşaxəli, dərin fəlsəfi düşüncə tərzini onun hər bir fikrinə sirayət etmişdir. Farsdilli poeziyanın zirvəsi olan Nizami əsərlərində ən mükəmməl əxlaqi dəyərlərin və ictimai-siyasi motivlərin təzahürünü görmək olar. Azərbaycan klassik ədəbiyyatının tanınmış siması olan Nizami öz geniş və zəngin dünyagörüşü ilə İslam aləminin mənəvi və əxlaqi dəyərlərini dünya mədəniyyətinə tanıtdırmışdır. N.Göyüşovun təbirincə desək, Nizami irsini tədqiq edən hər bir araşdırmaçı həm onun islam maarifi, fəlsəfə və irfan, tarix və sosiologiya və başqa elmi qaynaqlardan formalaşan hikmət xəzinəsi ilə tanış olmalı, şairin bədii zövq və estetik aləmindən baş çıxara bilməlidir [2, s. 144].

Dünyanın dörd bir tərəfinə yayılmış Nizami əlyazmaları isə ədəbi-estetik və mütərəqqi ictimai təfəkkürün təkamülünə bir-başa təsir etdiyindən həmişə öz aktuallığını qorumuşdur. Nizami irsinin tədqiqində günümüze gəlib çatan əlyazmaları mühüm yer tutur. Dahi şairin əlyazmaları nəinki ədəbi abidədir, həm də öz dövrünün mədəniyyəti və adət-ənənələrini özündə əks etdirən bir incəsənət nümunəsidir.

Nizami kimi bir dahinin yaradıcılığı həmişə diqqət mərkəzində olmuş, müxtəlif yönərdən tədqiqata cəlb edilmişdir. Dahi şairin yaratdığı “Xəmsə” yazıldığı zaman və məkandan asılı olmayaraq daha geniş coğrafi arealda yayılmış, ən gözəl xəttatlar tərəfindən üzü köçürülərək günümüze qədər gəlib

çıxmışdır. Məhz həmin xəttatların sayəsində dəyərli əsərlər əsrlərin sınağından keçərək, günümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Nizami əsərləri XIII əsrdən başlayaraq əsrlər boyu yaradılmışdır. Xəttatlar tərəfindən köçürülərək əsas səhnələri təsvir edən miniatürlərlə bəzədilmiş bu əlyazmalar təkcə mətnlərin surətləri deyil, həm də nəcib oxucular, o cümlədən hökmdarlar və cəmiyyətin elit nümayəndələri üçün yaradılmış əsl sənət əsərləri idi. Sevilərək üzü köçürülən Nizami əsərlərinin mətnləri xəttatlar tərəfindən müxtəlif üslublarla yazılmış, hər bir xəttat mətnin təkcə oxunaqlı olması üçün deyil, həm də estetik cəhətdən mükəmməl olması üçün kifayət qədər əmək sərf etmişdir.

Orijinal və həqiqi Nizami əsərləri ilə tanış olmaq üçün dahi şairin əlyazmalarının rolu danılmazdır. Əlyazma nüsxələri əsərin orijinal variantının yenidən qurulması üçün əsas mənbə rolunu oynayır. Nizami əsərlərinin də etibarlı tənqidi mətni əlyazmalar vasitəsilə tərtib olunub. Ötən əsrin əvvəllərinə qədər onun əsərlərinin vahid mətni yox idi. Bertlese görə bu mahiyyət etibarilə çox da təəccüblü deyildi. Çünki elm hələ Şərq klassiklərinin nəşrində xüsusi uğur əldə etməmişdir. XIX əsrdə başlayan ilk nəşr cəhdləri, adətən, bu və ya digər səbəbdən heç bir tənqidi seçim olmadan nəşrin ixtiyarında olan əlyazmalara əsaslanırdı [3, s.15]. Nizami əsərlərinin ilk tənqidi mətni İranda Vəhid Dəstgərdi tərəfindən ötən əsrin əvvəllərində tərtib edilmişdir. O ilk dəfə 1313/1934-cü ildə Nizami “Xəmsə”sinin mükəmməl elmi-tənqidi mətnini hazırlamışdır. Hörmətli alimin tərtib etdiyi elmi-tənqidi mətn otuz əlyazmanın müqayisəsi nəticəsində ortaya çıxmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Vəhid Dəstgərdinin nəşr etdiyi nüsxə ən etibarlı nüsxələrdən hesab edilir. Daha sonralar Barat Zəncani və Behruz Sərvətiyan ayrı-ayrılıqda “Xəmsə”yə daxil olan bütün məsnəvilərin elmi-tənqidi mətnini nəşr etmişlər. Sovetlər dövründə isə 1939-cu ildən başlayan bu proses 1987-ci ildə başa çatmışdı. Həmin mətnlər akademik Bertelsin rəhbərliyi ilə fərqli müəlliflər tərəfindən hazırlamışdır. Ə.Əlizadə Nizami əsərlərinin elmi tənqidi mətni hazırlanmasında ixtiyarında olan XIV-XV əsrlərə aid on əlyazma nüsxəsi əsasında aparıldığını yazır [5, s.7].

Dünyanın elə bir kitabxanası və muzeyi yoxdur ki, dahi şairin əlyazma nüsxələri orda olmasın. Nizami kimi bir dahi şairin yaradıcılığını tədqiq etməkdə yardımçı olan da elə şairin dünyanın hər bir yerində mövcud olan əlyazma nüsxələridir. Dahi şairin əlyazmaları Berlində, Vatikanda, Parisdə, Londonda, Tehrandə, Praqada, Təbrizdə, Səmərqənddə, İstanbulda, Qahirədə, Sankt-Peterburqda və bir çox başqa ölkələrin kitabxanalarında mövcuddur. Bu nüsxələr sənətsünaslar, tarixçilər ədəbiyyatşünaslar üçün tədqiqat obyektidir. Müasir texnologiya sayəsində bu əlyazmaların bir çoxu rəqəmsallaşdırılaraq daha geniş auditoriyaya təqdim edilib və gələcək nəsillər üçün qorunub saxlanılır. Nizami əlyazmaları orta əsr rəssamlarının və xəttatlarının məharətinin sübutu olmaqla yanaşı, həm də dövrün mədəni və tarixi kontekstinə anlamaq üçün mühüm mənbədir. Onlar bizə incəsənətin və ədəbiyyatın zaman və məkan sərhədlərini necə keçə biləcəyini və əsrlər sonra insanları ruhlandırmaqda davam edə biləcəyini xatırladır.

İlk Nizami əlyazmaları XIII əsrdə yaranıb. XIII əsrdən sonra kağızlar pambıq limfərindən hazırlanırdı. Bəzən bu kağızlar aharlanır, qızıl ilə rənglənirdi. Lakin əlyazmaların yaradılmasının ən parlaq dövrü Teymurilər (XV əsr) və Səfəvilər (XVI-XVII əsrlər) dövrünə təsadüf edir. Hər bir belə əlyazma nüsxəsi şairlərin, xəttatların, rəssamların və cildçilərin əməkdaşlığını tələb edən unikal layihə idi. Hər üzü köçürülmüş Xəmsə İslam dünyasının aparıcı mədəniyyət mərkəzlərində illüstrasiya edilərək həmin məktəbin incəliklərini daşıyırdı. Məsələn: Təbriz məktəbi zəngin rəng palitrası və dinamik kompozisiyalar ilə seçilir. Bunun ən gözəl nümunəsi 1539-1543-cü illərdə I Şah Təhmasib (1539-1543) üçün hazırlanmışdır. Bu nüsxə üzərində Sultan Məhəmməd daxil olmaqla bir neçə nəqqaş çalışmışdır. Hal-hazırda Britaniya kitabxanasında saxlanılan bu nüsxə 14 miniatürdən ibarət olan sənət nümunəsidir. Əlyazmanın f 348 v səhifəsində hicri təqvimə ilə 1243-cü ildə Məhəmmədəli şah Qacarın oğlu şahzadə Mahmud Mirzə Qacar tərəfindən edilmiş qeyddə bildirilir ki, hökmdarın əmri ilə əlyazma Şahzadə Tac

əl-Dövlənin sarayında yerləşdirilmişdir. Daha sonralar yəni 1880-cı ildə “Messr. Trübner & Co” şirkəti tərəfindən alınaraq Böyük Britaniyaya gətirilmişdir [5].

Nizami əlyazmalarını şərti olaraq üç qrupa bölmək olar:

I qrup - Avropa ölkələrində qorunan;

II qrup - Şərq ölkələrində;

III qrup - keçmiş postsovet məkanında saxlanılan əlyazma nüsxələridir.

I qrupa daxil olan əlyazma nüsxələri dünyanın ən mötəbər kitabxana və muzeylərində qorunur. London, Paris, Berlin, Dublin, Belqrad, Praqa kimi şəhərlərin saxlanclarında Nizami əlyazmaları bugünə qədər qorunmaqdadır.

Nizami əlyazmalarının böyük bir hissəsi İngiltərə kitabxanalarında saxlanılır. Oxford, Kembric universitetlərinin kitabxanalarında, Britaniya muzeyində 200-dən artıq əlyazma nüsxələri mövcuddur. Ən qədim İngiltərə nüsxəsi Kembric universitetinin kitabxanasında yerləşir. Bu nüsxə hicri tarixi ilə 791-ci, miladi tarixi ilə 1389-cu ildə üzü köçürülmüş nüsxəsidir. Bu nüsxədə şairin beş poemasından yalnız üçü yer almışdır. “Yeddi gözəl” və “Xosrov və Şirin” məsnəviləri əlyazmaya daxil edilməmişdir. “Sirlər xəzinəsi” məsnəvisinin ən qədim nüsxəsi də elə İngiltərənin India Office kitabxanasında qorunur. Bu nüsxə 637/1239-cu ildə köçürülmüş Nizami əsərlərinin ən qədim nüsxəsi hesab edilir.

Keçmiş sovet ölkələrindən Özbəkistan, Tacikistan, Gürcüstan, Rusiya, Azərbaycanda şairin əsərlərinin əlyazma nüsxələri mövcuddur. Bədii tərtibatlı əlyazmaların kəmiyyət və keyfiyyətinə görə Rusiya Milli Kitabxanasının Nizami kolleksiyası təkcə Sankt-Peterburqun deyil, bütün postsovet məkanının digər saxlanclarında qorunan kolleksiyalarını üstələyir. Bunun da səbəbi əvvəllər imperatorun ictimai kitabxanası kimi fəaliyyət göstərən indiki Rusiya Milli kitabxanasına hərbi qənimətlərin, Şərq hökmdarlarının əta etdikləri hədiyyələrin, diplomatların şəxsi kolleksiyaların daxil olmasıdır. Rusiyanın Milli Kitabxanasında Nizami əsərlərinin həm illüstrasiyalı, həm də miniatürləri olmayan 24 əlyazma nüsxəsi mövcuddur. Bu nüsxələr içində yalnız 10 əlyazmada “Xəmsə”, qalanlarında isə məsnəvilərin xülasəsi var. Rusiya Milli Kitabxanasında qorunan ən qədim Nizami əlyazmasının (Dorn 345, il 1) dəqiq tarixi qeyd olunmayıb. Lakin palioqrafik əlamətlərinə görə onu XIV əsrin ikinci yarısına aid etmək olar. Nüsxədə “Sirlər xəzinəsi” və “Xosrov və Şirin” məsnəvilərinin yarısı yoxdur. Nüsxə eyni dövrdə yazılsa da, iki fərqli xətt ilə köçürülməsi əlyazmanın iki fərqli hissədən ibarət olmasını göstərir. 80 a vərəqindən başlayan “Yeddi gözəl” əsəri artıq başqa katibin xətti ilə köçürülüb. Əlyazmanın turuncu bəzədilmiş qırmızı dəri cildi nüsxənin yazılma tarixindən daha qədimdir.

Bu kitabxanaya məxsus ən qədim “Xəmsə” nüsxəsi (Dorn 337, il.ş 2,4) 26 şəban 884-cü ildə (1479-cı il, 12 noyabr) tamamlanmış və Şiraz məktəbinə aid edilmiş 18 miniatürlə bəzədilmişdir. Fazilə Süleymanova bu əlyazma nüsxəsinin eyni dövrdə Soltan Əli Məşhədinin tələbəsi olan xəttat Dərviş Məhəmməd Təki tərəfindən zülhiccə ayının 5, 886-cı ildə (25 yanvar, 1482) yazılmış başqa bir əlyazmasına yaxın olduğu qənaətinədir. Miniatürləri müqayisə edən F.Süleymanova Şirazdan çıxmış Heratda yaşayan nəqqaş tərəfindən çəkildiyi qənaətinə gəlmişdir [6].

M.Nağısoylu ümumiyyətlə XV əsrə aid Nizami əlyazmalarının sayının yüzə yaxın olduğu qənaətinədir [1, s.1].

Dünyada Nizami Gəncəvi əlyazmalarının çoxu İran kitabxanalarında toplanmışdır. Qumda, Yəzddə, Məşhəddə, Tehrandə, Təbrizdə yerləşən müxtəlif kitabxanalarda saxlanılan bu nüsxələrin sayı 1000-dən çoxdur. İranda Xəmsənin iki ən qədim və nəfis nüsxəsi mövcuddur. Bunlardan biri Tehran universitetinin Mərkəzi kitabxanasında 5179 şifrə altında saxlanılır. Bu Xəmsənin dünyada ən qədim əlyazması hesab edilir. Belə ki, nüsxə hicri qəməri tarixi ilə 718-ci ilə (1318) aid edilir. Əlyazmada “İsgəndərnamə”, “Yeddi gözəl”, “Leyli və Məcnun” məsnəviləri yer almışdır. Bu əlyazma nüsxəsində mavi, qızılı, qara rəngli 4 sərlövhəli, monqolların dövrünə aid olan 17 miniatür rəsm mövcuddur. Bütün miniatürlər mətnə aid verilmişdir. Mətn isə qızılı çərçivəyə yerləşdirilmişdir. Bu əlyazmanın qiymətli

olmasının başqa bir səbəbi onun əncaməsinin olmasıdır. Burada həm əlyazmanın katibinin adı, həm də köçürüldüyü məkan qeyd edilmişdir. [7, s.1009]

Paleoqrafik xüsusiyyətlərinə görə əlyazmanın xətti kamil və gözəl nəstəliq xəttidir. 179 vərəqdən ibarət olan əlyazmanın kağızı səmərqənd kağızıdır. Cildi qəhvəyi rəngli dəri, cildin içi isə qırmızı rəngdədir. Hər səhifə 25 sətirdən ibarətdir.

İkinci nüsxə də Tehranın Sipəhsalar kitabxanasında qorunur. Bu nüsxə nəfis tərtibatına görə çox qiymətlidir. Əlyazmanın yazılma tarixi hicri təqvimə ilə 956/1549-cu ildir. Bu nüsxədə 30 miniatür mövcuddur. Nüsxə həm xəttatın, həm səhhafın, həm də müsəvvirin bir-birini tamamlayan əməyinin kamil nəticəsini əks etdirir. Bu nüsxə həm də YUNESKO tərəfindən "Dünya yaddaşı" proqramına daxil edilmişdir.

Ümumiyyətlə, nəfis tərib edilmiş Nizami əsərlərinin dünya kitabxanalarında sayı 80 yaxındır. Bu nüsxələr İranda, Britaniyada, Amerika, Almaniya, Kolumbiya, Fransa, Bavariya muzey və kitabxanalarında saxlanılmaqdadır [8].

### Nəticə

*Nizami əlyazmaları - şairin səsini eşitməyə, orta əsr ustadlarının rənglərini görməyə, sevgi və məhəbbət, hakimiyyət və ədalət, dünyanın dərk edilməsi və həyatın mənası ilə bağlı ədəbi suallara toxunmağa imkan verən bir zaman maşınıdır. Onlar bizə sənətin qocalmadığını xatırladır. Əlyazmalar mətnin zamanla ötürülməsinin maddi sübutudur.*

*Nizami əlyazmalarının əhəmiyyəti ilk növbədə onun daşdığı tarixi-mədəni dəyəridir. Bu əlyazma nüsxələri dövrün estetik, fəlsəfi və sosial ideyalarını, eləcə də İslam, türk və fars mədəniyyətlərinin sintezini əks etdirir. Bundan başqa Nizami yaradıcılığının ədəbi təsiri də danılmazdır. Şairin əlyazma nüsxələrinin yayılması Yaxın Şərq, Qafqaz, Orta Asiya şairlərinə təsir göstərmiş, Şərq poeziyasının və nəsrinin təkamülünü öyrənmək üçün bir əsas yaratmışdır.*

*Nizaminin bir çox əlyazmaları özündə İslam mədəniyyətini ehtiva edən miniatürlərlə, xətt nümunələri ilə, ornamentlərlə bəzədilmişdir. Bu isə ilk növbədə rəssamlıq məktəblərinin öyrənilməsi üçün əhəmiyyət daşıyır.*

### Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nağısoylu M. Nizami Gəncəvi əsərlərinin əlyazma nüsxələri-Şərq əlyazmaşünaslıq sənətinin zirvəsi. Ədəbiyyat qəzeti, №25, 7 iyul, 2012
2. Göyüşov N. Nizami dünyası və Nizamişünaslığın müasir problemləri. Elm və təhsil-2017.
3. Бертельс Е.Э. Избранные труды. Москва-1962.
4. Ализаде А. Сокровищница тайн. Баку-1960.
5. <https://britishlibrary.typepad.co.uk/files/or.2265-5.pdf>
6. [https://expositions.nlr.ru/ex\\_manus/nizami/1.php?ysclid=m7ljx86rzi869566986](https://expositions.nlr.ru/ex_manus/nizami/1.php?ysclid=m7ljx86rzi869566986)
7. دستنوشتهای ایران. مجلد چهارم/تهران ۱۳۸۹
8. Inet<https://manuscripts.honar.ac.ir/index.aspx?pageid=2458>)
9. Musabəyli A. Xarici ölkələrdəki Azərbaycanəlyazmalarının toplu kataloqu. II cild. Elm-2012
10. Каграманов Дж. Аллахяров. Рукописи произведений Низами Гянджеви в мировых хранилищах. Элм-1987
11. Каталог восточных рукописей Академии Наук Таджикской ССР. Том 2, Душанбе 1968.
12. M-143
13. M-442

14. B-7865

**Jale Shukurova**

**The role of manuscripts in the study of Nizami Ganjavi's heritage**

***Summary***

The article examines the role of manuscripts in the preservation of literary heritage, their influence on the formation of textual canons, and their significance for modern research. Special attention is paid to Nizami manuscripts, their typology, and their relationship with the moral values of society. The article reflects the role of manuscripts in the study of Nizami's work, and also provides information about their distribution area.

The article also focuses on the beginnings of the science of textual studies with the notes made by scribes on the manuscript copies of Nizami Ganjavi's works and the classification of the notes made.

**Keywords:** *manuscript, source studies, cultural heritage, Khamsa, copy*

*Filologiya elmləri doktoru, dosent Nəsim Göyüşov  
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.*